

PAPER DETAILS

TITLE: Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları

AUTHORS: Abdullah TAKIM

PAGES: 157-187

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/35831>

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE UYGULANAN EKONOMİ POLİTİKALARI VE SONUÇLARI

Yrd. Doç. Dr. Abdullah Takım

Bartın Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

• • •

Özet

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Türkiye’de uygulanan ekonomi politikaları incelendiğinde öne çıkan dönemlerden birisi, 1950-1960 arası dönemdir. Bu dönem, müdahaleci bir ekonomik yapıdan, özel teşebbüse öncelik veren, açık ekonomiye geçiş çabalarının yoğunlaştığı bir dönemdir. Bu çalışmanın amacı 1950-1960 yılları arasında tek başına iktidar olan Demokrat Parti döneminde uygulanan ekonomi politikalarını incelemektir. Çalışmada bu dönemi ele almamızın nedeni, 1946 yılından sonra siyasi alanda çok partili rejime geçiş kadar, ekonomik alanda da müdahaleci politikalardan, liberal politikalara geçilmiş olmasının sonuçlarını ortaya koymaktır.

Anahtar Sözcükler: Demokrat Parti, ekonomi politikası, liberal ekonomi, özel teşebbüs, Türkiye

Economy Policies and Results Implemented in Democrat Party Era

Abstract

1950-1960 is one of the outstanding eras among the economy policies since the foundation of the Republic. This period witnessed transition efforts from an interventionist economic structure to an open economy that prioritizes private sector. The purpose of this study is to analyse the economy policies during the Democrat Party rule that came to power between 1950 and 1960. The reason to focus on this period is to present the outcomes of the transition from interventionist policies to liberal policies in economic sphere as well as transition to multi-party regime in political sphere after 1946.

Keywords: Democrat Party, economy policy, liberal economy, private enterprise, Turkey

Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti ekonomi tarihi incelendiğinde hükümetlerin, yurtiçi sermaye birikimini sağlamak amacıyla özel sektörü teşvik eden; kalkınmanın finansmanına katkı sağladığı düşüncesiyle de yabancı sermayeye karşı çıkmayan bir politika izledikleri görülür. Türkiye’de farklı dönemlerde farklı ekonomi politikaları uygulansa da piyasa mekanizmasına devletin müdahale etmediği dönem hiç olmamıştır. Ancak, kapitalist sistemin dışında başka bir sistem arayışı içine de hiçbir zaman girilmemiştir (Yılmaz, 1998: 33).

Cumhuriyetin ilk yıllarında özel sektörü teşvik eden liberal politikalar uygulanmasına rağmen bu beklenti gerçekleşmemiştir. Büyük Dünya Krizinin de etkisi ile devletçi bir sanayileşme modeli arayışına giren Türkiye, bu dönemde planlı bir sanayileşme sürecini gerçekleştirmiştir. Her ne kadar sanayi sektörünün GSMH içindeki payı çok düşük olsa da sanayileşmeyi geliştirmek amacıyla Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmış ve başarıyla uygulanmıştır. Birinci plandan sonra, daha geniş kapsamlı İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmış, İkinci Dünya savaşı nedeniyle bu plan uygulanamamıştır.

Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı nedeniyle aktif nüfusun silâh altında alınması, tarımsal ürünlerin arzını azaltıp, ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde ordunun bakım, iâşe ve askeri malzeme ihtiyacı, savunma harcamalarını artırarak bütçe dengesinin bozulmasına neden olmuştur. Savaş nedeniyle ithalatın azalması, gümrük vergisi vb. gelirleri azalttığından, bütçe açığını finanse etmek amacıyla yeni vergiler ihdas edilmiştir (Akandere, 1988: 146-147). Böylece Türkiye, İkinci Dünya Savaşına katılmamasına rağmen savaşın etkilerini ağır bir biçimde hissetmiş, iktisat politikaları genelde mal kıtlıklarını ve fiyat artışlarını önleme ve sosyal adaletsizlikleri düzeltme

ekseninde şekillenmiştir. Bu dönemde yatırımlar azalmış, üretim kapasitesi gerilemiş, enflasyon oranı yükselmiştir. Hükümete geniş yetki veren Milli Korunma Kanunu (MKK) ile mal kıtlıklarının doğurduğu sıkıntıları azaltmak ve spekülasyon kazançları önlemek amaçlanmıştır. MKK ile sanayi kuruluşlarının ve çiftçilerin hangi ürünleri, ne miktarda üretecekleri, gibi konularda yaptığı düzenlemelerle devlet, ekonomik yaşama aktif bir biçimde müdahale etmiştir (Hazine, 2003: 12).

Demokrat Parti (DP), devletin ekonomik hayata müdahalesini yoğun olarak eleştirmiş, ekonomik kalkınmanın özel sektör eliyle gerçekleşeceğini savunmuştur. Daha iktidarının ilk yıllarında ithalata getirilen kısıtlamalar kaldırılmış, kredi faizleri düşürülerek özel sektörün daha fazla kredi kullanımını teşvik etmiştir. Bu dönemde yabancı sermaye girişini teşvik etmek amacıyla ilk kez yasal mevzuat oluşturulmuş, KİT'lerin özel sektöre devri öngörülmüştür. Başbakan Adnan Menderes'in 30.3.1951 tarihinde TBMM'de açıkladığı İkinci Menderes Hükümeti programında, "Devlet işletmeciliğinin sadece ana sanayiye taalluk eden amme karakteri haiz işlere hasredilmesi ve devlet tarafından kurulmuş işletmelerin peyderpey hususi teşekküllere devrine çalışılacaktır." demektedir (Babüroğlu, 1982: 173). Demokrat Parti, daha önceleri yapılan gereksiz müdahalelerin ekonomik aktiviteyi bozduğunu ileri sürmüş, yabancı sermaye girişini, kamuya ait fabrikaların özel sektöre devrini öngörmüş, kısaca liberal bir politikayı savunmuştur. Çok partili rejime geçiş siyasi yapıda olduğu gibi, ekonomik yapıdaki değişimleri de beraberinde getirmiş, geçmiş yıllarda yaşanan ekonomik durgunluk, yüksek oranlı işsizlik ve diğer ekonomik nedenler, 1923'lerden beri devam eden tek partili hükümetin, 1950 yıllarda düşmesine neden olmuştur (Çelebi, 2002: 35).

1. Siyaset Ekonomi İlişkileri

1.1. Makro Ekonomik Performans Açısından Siyaset Ekonomi İlişkileri

Geleneksel makroekonomi literatürü, hükümet politikaları değişkenini dışsal olarak değerlendirmiş ve alternatif politika seçimlerinin statik etkilerini incelemişlerdir. Son dönemlerde ise, hükümet politikalarına yönelik normatif kurallar, hükümet tarafından tayin edilen sadece amaç işlevleriyle kombine edilen yapısal makro ekonomik modeller temelinde ele alınmıştır. Yapılan çalışmalar, hükümetlerin aslında ne yaptıklarının ortaya çıkarılmasına çok fazla ilgi göstermemişlerdir. Buna karşın hükümetlerin belirli amaçları gerçekleştirmek için ne yapmaları gerektiğine daha fazla ilgi gösterilmiştir (Roubini ve Sachs, 1989: 903).

Toplumsal ve siyasi istikrarsızlığı tanımlamanın zorluğu ve ekonometrik çalışmalar için kullanılabilecek şekilde ölçülmesi kolay değildir. Buna karşın siyasi istikrarsızlık iki şekilde açıklanmaktadır. Birincisi, yürütme organından kaynaklanan istikrarsızlık, ikincisi ise toplumsal huzursuzluk ve siyasal şiddet göstergelerine dayanmaktadır (Alesina ve Perotti, 1996: 1205).

Ekonomik performansın en önemli göstergesi büyüme oranları olduğuna göre ekonomik büyüme ile siyasi istikrar arasındaki ilişkilerin belirlenmesi gerekir. Ekonomik büyüme ile siyasi istikrar birbirleri ile yakın ilişkili olan iki kavramdır. Literatürde yapılan bir dizi teorik ve ampirik çalışma, siyasi istikrarsızlığın ekonomik büyümeyi düşürdüğünü ortaya koymaktadır. Bir taraftan istikrarsız siyasi ortama bağlı olarak ortaya çıkan belirsizlik, yatırımları ve ekonomik gelişime hızını azaltırken; diğer taraftan kötü ekonomik performans iktidarın çöküşüne ve siyasi çalkantıya neden olabilmektedir (Alesina vd., 1996: 1; Dimitrios ve Price, 2000: 2).

Siyasi istikrarsızlık ile büyüme arasındaki ilişki iki yönlüdür. Birincisi, nispeten istikrarsız bir siyasal sistemden ve ortamdaki kaynaklanan belirsizlik özel sektör yatırımlarını, dolayısıyla ekonomik büyümeyi azaltabilir. İkincisi ise belirsizlik ortamında girilen yatırımın türünü ya da diğer faktör taleplerini değiştirebilir. Bu durum, yatırımlara ek olarak büyüme üzerinde doğrudan bir etki meydana getirmektedir (Dimitrios ve Price, 2000: 2).

Alesina vd. (1996), 1952-1982 döneminde 113 ülkeyi kapsayan çalışmalarında, siyasi istikrar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler incelenmiş, çalışma sonucunda siyasi istikrarsızlığın yaşandığı dönemlerde ve ülkelerde ekonomik büyüme oranlarının düştüğü gözlenmiştir. Hibbs (1973), Gupta (1990), Alesina ve Tabellini (1989), Alesina ve Tabellini (1990), Grossman (1991), Cukierman, Edwards ve Tabellini (1992), Özler ve Tabellini (1991), Alesina ve Perotti (1996), siyasi istikrarsızlığın ekonomik büyüme oranlarının düşmesine neden olduğunu ortaya koymuşlardır.

Barro (1991), Alesina vd. (1996), Mauro (1993), siyasi istikrarsızlık ile büyüme ya da yatırımlar arasında farklı teknik ve veriler kullanılarak ters yönlü bir ilişkinin olduğunu ortaya koymuşlardır. Venieris ve Gupta (1986), ise siyasi istikrarsızlık ile tasarruf oranları arasında ters yönlü bir ilişki saptamışlardır (Alesina ve Perotti, 1996: 1204).

Alesina ve Perotti (1996), siyasi istikrarsızlık bağlamında gelir dağılımının yatırımlar üzerindeki etkileri incelenmiş, gelir eşitsizliğinin toplumsal hoşnutsuzluğu artırıp toplumsal huzursuzluğa neden olduğunu iddia etmektedirler. Darbe ve devrim, genel olarak siyasi belirsizliği artırarak ve mülkiyet haklarını tehlikeye sokarak yatırımlar üzerinde olumsuz etki yapıp, ekonomik büyümeyi düşürmektedir. Alesina ve Rodrik (1993), Alesina ve

Rodrik (1994) ve Persson ve Tabellini (1994) bu bulguyu destekleyici nitelikte çalışmalar ortaya koymuşlardır.

Alesina ve Perotti (1996), 1960-1983 döneminde 71 ülkeyi kapsayan çalışmalarında özellikle de şu iki soru üzerinde yoğunlaşmışlardır. Birincisi, gelir eşitsizliği siyasi istikrarsızlığı artırır mı? İkincisi ise siyasi istikrarsızlık yatırımları azaltır mı? Yazarlar elde ettikleri bulgulara göre her iki sorunun cevabını evet olduğunu ortaya koymuşlardır.

Gelir dağılımında adaletin sağlanamadığı toplumlar siyasi açıdan daha istikrarsızdır. Özellikle siyasi istikrar, zengin bir orta sınıfın varlığını gerektirir. Öte yandan siyasi istikrarsızlığın yatırımlar üzerinde, dolayısıyla da büyüme üzerinde olumsuz etkisi, yapılan çalışmaların ortak iddialarıdır. Buna ilaveten, gelir eşitsizliğinden istikrarsızlığa ve istikrarsızlıktan yatırımlara olan etki sadece istatistiksel olarak değil, ekonomik olarak da desteklenmektedir (Alesina ve Perotti, 1996: 1205).

Koalisyon hükümetlerini siyasi istikrarsızlığın göstergesi olarak kabul eden Eren ve Bildirici (2001), 1980-2001 dönemine ait Türkiye ekonomisini inceleyen çalışmalarında, koalisyon hükümetlerinin ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini ortaya koymuşlardır.

Şanlısoy ve Kök (2010), 1987-2006 Türkiye ekonomisi verilerini kullandıkları çalışmalarında siyasi istikrarsızlık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişler, çalışmaları sonucunda her iki değişken arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır.

1.2. Politik İktisat Teorisi Açısından Siyaset-Ekonomi İlişkileri

Siyaset ve ekonomi ilişkisi politik iktisat literatürünün de temel tartışma konularındandır. Sosyal bilimler alanında özellikle, siyasetin ekonomiden ayrı düşünülemeyeceği; ekonomik kurallar siyasi kararları, siyasi karar ve kurumlar ise ekonomik faaliyetleri belirleyerek ekonomi ile siyasetin birlikte ele alındığı ‘Politik İktisat’ kavramı ortaya çıkmıştır (Savaş, 2008: 5). Demokratik rejimlerde ekonomiyi siyasetten ayırmanın mümkün olup olamayacağı konusunda yapılan tartışmalarda irdelenmesi gereken en önemli konu, demokrasi, siyaset ve ekonomi ilişkilerinin kapsam ve sınırlarının belirlenmesidir (Telatar, 2001: 58; 2004: 3).

Siyaset ekonomi ilişkileri bağlamında ortaya çıkan en önemli teori, politika biliminin ekonomik analizi olarak bilinen Kamu Tercihi Teorisidir. Bu teori, J. M. Buchanan’ın katkılarıyla geliştirilmiş, politik süreçte alınan karar ve uygulamaları iktisat biliminin kullandığı araç ve yöntemlere dayalı olarak açıklayan bir teodir. Dolayısıyla Kamu Tercihi Teorisi, siyaset bilimini iktisat

biliminin teknik yöntem ve araçlarını kullanarak analiz eden bir politik iktisat dalıdır (Aktan, 2002:3; Kuşat ve Dolmacı, 2011:131).

Politik iktisatçılara göre konjonktürel dalgalanmaların gerisindeki politik faaliyetler, yeniden seçilme arzusu taşıyan hükümetlerin seçim dönemlerinde uyguladıkları ekonomik icraatları birinci derecede önemli kılmaktadır. Politik Konjonktür Teorileri diye bilinen bu teorilere göre enflasyon, para arzı ve döviz kuru gibi temel makro ekonomik göstergelerde meydana gelen önemli değişimler hep seçim zamanlarına rastlamaktadır. Bu yüzden ekonominin aktivite düzeyi, gelecek seçimlere ne kadar süre kaldığına göre şekillenmektedir. Açıklanan bu görüşler kesin sonuçlarla desteklenmese bile, bu teorilerin gerek ekonomik ve gerekse siyasi yönden önemli sonuçlar doğuracağı ortadadır (Savaş, 2008: 158).

Özellikle Downs tarafından ileri sürülen oy maksimizasyonu modelinin, kamu tercihi literatüründe önemli yeri vardır. Downs'un modeli, kamu harcamalarının aşırı genişlemesine dayanan bir modeldir. Yakın dönemde ortaya atılan ekonomik dalgalanmalar teorisi ise fiyat, çıktı ve istihdam düzeyindeki dalgalanmaları açıklamaktadır. Bu teoriye ilişkin ilk düşüncelere Kalecki'de rastlanmasına karşın, Frey-Sceneider, Nordhaus ve Lindbeck, çalışmalarıyla politik-ekonomik dalgalanmaları teorik temellere oturtmuşlardır (Bakırtaş, 1998: 48). Bu yüzden politik konjonktür dalgalanmaları konusunda literatürün 1970'li yıllarda hızla geliştiği gözlenmiştir. 1980'li yıllarda uyumlu beklentiler yerine rasyonel beklentilerin hakim olması nedeniyle ilk yıllarda bir duraklama olsa da daha sonra rasyonel beklentiler teorisi çerçevesinde, politik konjonktür teorileri hızlı bir gelişme göstermiştir (Eren ve Bildirici, 1999: 28).

Politik konjonktürel dalgalanmalar teorisi, genelde kamu politikalarının oluşturulmasında siyasi etkilerin varlığını; özelde ise hükümetlerin ekonomiyi kendi çıkarları doğrultusunda manipüle edip etmediğini araştırmaktadır. Ekonomik konjonktür dalgalanmaların nedenlerine alternatif bir yaklaşım getiren bu teori (Telatar, 2000: 133), literatürde dört farklı model olarak ele alınmaktadır. Bunlar fırsatçı politik konjonktürel dalgalanmalar, partizan konjonktürel dalgalanmalar, rasyonel fırsatçı konjonktürel dalgalanmalar ve rasyonel partizan konjonktürel dalgalanmalardır. Öte yandan politik konjonktürel dalgalanmaları analizinin temel hareket noktası demokrasinin varlığıdır. Çok partili ve serbest seçimlerin olmadığı ülkelerde bu tür hareketlerin varlığından bahsetmek mümkün değildir. Türk siyasi hayatında çok partili dönem, 1946 seçimleri ile başlamakla beraber bu seçimler tam bir politik rekabet içinde gerçekleşmemiş, 1950 yılında yapılan seçimlerde DP iktidara gelmiştir. 1954 ve 1957 seçimlerini de kazanan DP, 1960 askeri darbesi ile görevden uzaklaştırılmıştır (Sezgin, 2007: 136-153).

Türkiye, siyasi ve ekonomik yapısı itibariyle gelişmekte olan bir ülke görünümünde olması nedeniyle, hükümetler ile ekonomi politikalarını yürütmekle görevli kurumlar arasındaki ilişkiler gelişmiş ülkelere benzememektedir. Geçmiş dönemlerde maliye politikalarından sorumlu olan hükümetlerin bu politikalar üzerinde aktif bir etkisi söz konusu olup, para politikalarından sorumlu Merkez Bankası ise doğrudan veya dolaylı olarak hükümetler tarafından kontrol edilmekteydi. Bu yüzden Türkiye’de para ve maliye politikalarının yürütülmesinde hükümetler aktif konumdadır. Böyle bir ortamda hükümetlerin seçim kazanma amaçları uğruna ekonomiyi manipüle etme imkânına sahip olmaları, politik konjonktür dalgalanmalarının ortaya çıkma ihtimalini güçlendirmektedir (Telatar, 2001: 162). Bu durum, 1950-1960 yılları arasında iktidar olan DP dönemi için de geçerlidir.

Akçoraoglu ve Yurdakul (2004), Türkiye’de iktisadi büyüme, enflasyon ve bütçe açıklarının siyasal yönlerini incelemişlerdir. 1987-2003 dönemine ilişkin üç aylık verileri kullanarak yaptıkları ampirik çalışmalarında genel seçimlerin yapıldığı dönemlerde Türkiye’de bütçe açıklarında bir artış gözlemlenmemiştir. Buna karşın seçim dönemlerinin, enflasyon ve iktisadi büyüme üzerinde önemli bir etkisinin bulunmadığını ortaya koymuşlardır.

Akalın ve Erkişi (2007), Türkiye için 1950-2006 yılları arasında yapılan genel seçimlerle ilgili; işsizlik, enflasyon, büyüme, kamu harcamaları ve para arzı parametrelerine göre, yaptıkları çalışmalarında, Nordhaus’un (1975) Geleneksel Oportünist Seçim Çevrimleri temel alınarak analiz edilmiştir. Bu çalışmada 1950 öncesi veri yetersizliği nedeniyle 1950 seçimleri modele dahil edilmemiş, 1954 ve 1957 seçimlerinde, tüm parametreler eş zamanlı olarak seçim çevrimlerinin varlığını destekler nitelikte olmadığını ortaya koymuşlardır.

2. Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Hazırlayan Ekonomik Koşullar

1930-1946 yılları arasında her alanda dışa kapalı kalan Türkiye ekonomisi, İkinci Dünya Savaşından sonra, birbirlerinden etkilenen ve hangisinin daha etkili olduğu tartışılan dış ve iç koşullar, dışa açılma yönündeki baskıların ortaya çıkmasına neden oldu. Savaş sonrası dünyanın güçlü devleti konumuna gelen ABD, bir yandan uluslararası ekonomik sistemi yeniden inşa etme işlevini üstlenirken, diğer yandan savaşın diğer galibi Sovyetler Birliğinin yayılmasına da engel olma arzusu taşımaktaydı. Uluslararası ekonomik sistemin ABD politikaları ekseninde yürüyebilmesi için gelişmekte olan ülkelere yapılacak ekonomik ve askeri amaçlı dış yardımlar önem taşımaktaydı. Türkiye’nin bu dönemde, batı dünyası içerisinde yer alma arzusu ve savaş sonrası Sovyetler Birliğinin toprak talebi şeklinde ortaya çıkan tehditleri, dış

yardımları kabul etmesinde etkili olmuştur. Dış yardım konusunda ilk baskı askeri nedenlerden dolayı 1947 yılında, Türkiye’de demokrasinin yerleşmesine de katkı yapacağı savunulan Truman Doktrini ile ortaya çıkmıştır (Kazgan, 2005: 95-99).

Türkiye’de çok partili hayata geçişte en az dış faktörler kadar iç faktörlerin de etkili olduğu söylenebilir. Şöyle ki, siyasal özgürlük ve daha fazla demokrasi isteği, fertlerin mal varlığında büyük oranda azalmaya neden olan vergi yükünün yüksekliği, köylü kesiminin yönetimden hoşnutsuzluklarına neden olmuştur. Savaş dolayısıyla yüksek kazanç elde eden tüccarların Varlık vergisi ve Milli Korunma Kanunu yüzünden kazançlarının bir kısmını kaybetmeleri çok partili döneme geçişte etkili olan iç faktörler olarak sıralanmaktadır (Kazgan, 2005: 95-99; Çufalı, 2004: 22-24). Savaş nedeniyle üretimin düşmesi, fiyatların hızlı yükselmesi, bazı malların belgeye bağlanması, bazılarının ise hiç bulunmaması ve bir kısım malların üretiminin belirli kimselere verilmesi, tartışmaların şiddetini artırmıştır. Bu tartışmalarla birlikte devlet işletmeciliğinin verimsizliği ve sınırlarının belirsizliği nedeniyle özel kesimin kazanç alanlarını sınırlandırması, müdahaleci politikaların sorgulanmasına neden olmuştur (Kuyucuklu, 1993:193-194).

3. Demokrat Parti Programında Ekonomik Görüşler

Demokrat Partinin parti programında, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) tarafından da benimsenen cumhuriyet rejimi ve laiklik üzerinde durularak, demokratik esaslara en uygun yönetim şeklinin cumhuriyet olduğuna vurgu yapıldığından, esasen iki parti arasında temel farklılık ekonomi ile ilgili yaklaşımlarıdır. Demokrat Parti, CHP’den daha fazla özel teşebbüse önem vermiş, bu durum her iki parti yönetici ve milletvekillerinin mesleki profillerine de yansımıştır (Çufalı, 2004: 65-66).

Demokrat Parti programının birinci bölümünde hem hürriyetler hem de ekonomik sistem açısından liberalizm ve demokrasi partinin genel ilkeleri olarak sayılmıştır. Parti programında ekonomik görüşlerin temeli, özel teşebbüsü desteklemenin devletçiliğin görevleri arasında sayılmasıdır. Programda, verimsiz çalıştıkları nedeniyle kamu kuruluşlarının özel teşebbüse devredileceği, zorunluluk olmadıkça piyasalara müdahale edilmeyeceği ve ekonomik kalkınmanın tarım sektörüne dayandırılacağı ilkeleri benimsenmektedir Genel ilkelerin ikinci ağırlık merkezini teşkil eden demokrasi görüşü ise, doğrudan doğruya, partinin kuruluş gayesi olarak gösterilmektedir (Eroğul, 2003: 31-90).

Demokrat Partinin, 1951 yılındaki Üçüncü Büyük Kongresinde kabul edilen parti tüzük ve programındaki görüşleri 11 maddeden oluşmaktadır. Bu görüşler, Umumi Prensipler, Adalet İşleri, Milli Eğitim İşleri, Sanayi İşleri, Tekel İşleri, Ticaret İşleri, Orman İşleri, Maliye İşleri, Bayındırlık ve Ulaştırma İşleri, Umumi Sağlık İşleri ve Sosyal Meselelerdir (Takım ve Esen, 2011: 10). Demokrat Parti programının, birinci maddesinde partinin kuruluş amacı: “Siyasi hayatımızın karşılıklı saygı gösteren partilerle idaresi lüzumuna inanan Demokrat Parti, Türkiye Cumhuriyetinde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve umumi siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadı ile kurulmuştur.” şeklinde ifade edilmektedir (Demokrat Parti Programı, 1952: 47).

Demokrat Parti programında ekonomi ile ilgili görüşleri ise şöyle sıralanmaktadır (Takım ve Esen, 2011: 10-14):

- Ekonomik sistem içerisinde sermayenin güven içinde çalışabilmesi için özel teşebbüs ile kamu teşebbüsleri uyum içerisinde ve birbirlerini tamamlayıcı şekilde görev yapmalıdır.
- Kesin zorunluluk olmadığı takdirde piyasalara müdahale edilmemelidir. Bu bağlamda devlete düşen en önemli görev, rekabeti ortadan kaldıran veya rekabeti sınırlandıran faktörleri önlemeye çalışmak olmalıdır.
- Devlet elindeki sınırlı kaynakları tarım sektörüne hasretmek yerine, makineleşme başta olmak üzere, kredi koşullarının iyileştirilmesi, kooperatifleşme, örnek çiftliklerin kurulması, bitki ve hayvan ırklarının ıslahı gibi, çiftçinin üretimini artıracak her türlü teşvik ve yardımın yapılması gerekmektedir.
- Nüfusun büyük bir kısmı tarımla geçimini sağladığı için ekonomik kalkınmanın temeli tarım olarak görülmeli, bu yüzden tarımsal ürünlerin maliyetleri düşürülmeli, iç ve dış pazar koşulları geliştirilmelidir.
- Maliye politikalarının temel amacı denk bütçe hazırlamak olmalı, kaynağı ne olursa olsun cari harcamalar borçlanma ile finanse edilmemelidir; üretimi artırmak amacıyla uzun vadeli borçlanmaya gidilebilmelidir.
- Yeni vergiler konulmadan da kamu gelirlerinin artırılabilmesi savunulurken, sosyal adaleti gerçekleştirecek bir vergi sistemi kurularak, vergi adaletini sağlamada bireylerin mali gücüne uygun olan vasıtasız vergiler tercih edilmelidir.

4. Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları

Demokrat Parti dönemi bir bütün olarak ele alındığında, parti programında belirtildiği gibi müdahaleci devlet anlayışından piyasa ekonomisine geçilmesiyle, özel ve kamu girişimciliği arasında bir denge

kurmak yerine özel girişime öncelik veren politikalar uygulanmak istendiği söylenebilir (Oktar ve Varlı, 2010: 6; Erkan, 1987: 235). Böyle olmasına rağmen bu dönemde, kamu müdahalesinde bir azalma olmamış, devletin ekonomi içerisindeki payı azaltılamamış, var olan KİT'lere yenisi eklenmiştir. Örneğin bu dönemde TCDDY (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir Yolları), Posta Telefon ve Telgraf Genel Müdürlüğü (PTT), Denizcilik Bankası (DB) ve Devlet Malzeme Ofisi (DMO), İktisadi Devlet Teşekkülüne dönüşmüştür. Yine bu dönemde, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), Et Balık Kurumu (EBK) ve Türkiye Demir Çelik İşletmeleri (TDÇİ) Genel Müdürlüğü gibi kamu işletmeleri kurularak kamu girişimciliği daha da yaygınlaştırılmıştır. Sonuçta, DP'nin daha önceki yıllarda uygulanan savaş ekonomisinin merkezden yönetimine karşı tepki olarak ekonomide liberal düşüncüyü egemen kılma uğraşlarına rağmen, çevresel koşulların ve piyasa ekonomisine uygun davranış kalıplarının yetersizliği nedeniyle fonksiyonel olarak böyle bir ekonomik sistemin oluşturulamadığı gözlenmektedir. Ancak bu dönemde, altyapı yatırımlarındaki artış, ekonominin ve piyasaların daha sonraki yıllarda bütünleşmesinin altyapısını oluşturduğu söylenebilir (Erkan, 1987: 202-235; Akdemir, 2008: 328).

4.1. Tarım Politikaları

Cumhuriyetin kurulduğu dönemde her alanda olduğu gibi tarım alanında da geri ve ilkel bir üretim biçimi devralınmış, 1923- 1949 yılları arasında tarımın gelişmesine yönelik vergi, toprak mülkiyeti ve kredi konularında önemli düzenlemeler yapılmıştır. Bu bağlamda aşar vergisi kaldırılmış, tarımda özel mülkiyet hakkı tanınmış, topraksız köylüye toprak dağıtılmıştır. Büyük Krizle birlikte tarımsal ürünlerin ihracatı azalmış, devlet çiftçiyi korumak amacıyla destekleme alımlarına başlamış ve bu amaçla Tarım Satış Kooperatifleri kurulmuştur. İkinci Dünya Savaşından sonra tarımsal üretimdeki dalgalanma nedeniyle tarım sektörünün büyüme hızı, nüfus artış hızının altında gerçekleştiğinden, mal kıtlıklarının ortaya çıkardığı karaborsanın önüne geçilememiştir (Öztürk, 2008: 77-78).

1945 yılından sonra ekonomik kalkınma için yeterli sermaye birikimine sahip olmayan Türkiye, bütün umutlarını dış yardımlara bağlamış, savaş sonrası hazırladığı plan ve programlar hep bu doğrultuda şekillenmişti. Dış yardımlardan yararlanmanın temel koşulu ise 1800'lü yılların sonlarına doğru batı ülkeleri tarafından önerilen kalkınma reçetelerinin tekrarından başka bir şey değildi. Dış yardım sağlayan ülke ve kurumların temel politika önermesi ise 'sanayileşmekten vazgeçmek ve tarım sektörü öncülüğünde bir kalkınma modeli' benimsemekti. Türkiye'ye yapılacak yardımları değerlendirmek amacıyla gelen uzman heyetler hazırladıkları raporlarda sürekli aynı konuya

vurgu yaparak, özel sektöre yeterli serbestinin verilmediği, iç ve dış ticarete serbest piyasa koşullarının yeterince oluşturulamadığı, ekonomik aktivitede kamu kesiminin önemli bir payı olduğunu, tarımsal potansiyelinin yüksek olduğunu ve bu sektörde üretimi artırmanın mümkün olduğunu savunmaktaydılar. Yabancı uzmanlara göre Türkiye’de tarımsal üretimin artmamasının nedeni tarımsal araç, gereç ve altyapı yetersizliğinden kaynaklanmaktaydı (Oktar ve Varlı, 2010: 9; Kepenek ve Yentürk, 2005: 108).

Demokrat Parti döneminde, olumlu iklim koşulları, uygun yurtiçi konjonktür, ve devam eden Kore savaşı, tarımsal üretimin artmasıyla birlikte talebini de yükselterek, ticaret hadlerinin ülke lehine dönmesi, ekonomik gelişmeyi hızlandırmıştır. Ayrıca Marshall Planı ile Amerika’nın Sovyet tehdidine maruz kalan ülkeleri ve bu arada Türkiye’yi destekleme kararı ve dış yardım ile birlikte borçlanma olanaklarının genişliği bu dönemde Türkiye’de, ekonomik aktiviteyi artıran unsurlar olarak sayılmaktadır.

DP iktidarının ilk dönemlerinde tarımdaki başarısı aşağıda sayılan nedenlerden dolayı gerçekleştirilmiştir (Eroğul, 2003:142):

- Devlet topraklarının bir kısmı köylüye dağıtılmış, boş topraklar işletmeye açılmış ve meraların bir kısmı ekim alanı haline getirilerek tarımsal alan genişlemiştir.
- Gizli işsiz konumunda olan nüfusun bir kısmı yeni açılan tarımsal alanlarda istihdam edilerek DP iktidarının ilk yıllarında işsizliği azaltıcı etki yapmıştır.
- Tarım kesiminde emeğin verimliliğini artırmak amacıyla yaygın bir makineleşmeye gidilmiş, kısa bir süre içerisinde, traktör sayısı yaklaşık on misli artırılmıştır. Ayrıca, tarımsal alet ve makineler ithal edilip, kolay işleyen bir kredi mekanizması yoluyla bu araç ve gereçler köylünün kullanımına sunulmuştur.
- Tarımsal ürünlerin taşıma ve depolanması için yeni önlemlerin alınması, ürünlerin düşük fiyatlarla hemen elden çıkarılmasını önleyerek gerçek fiyattan satılması sağlanmıştır.
- Ziraat Bankası kanalıyla, tarım kesiminin kredi ihtiyacı geniş ölçüde karşılanmış, tarımsal ürün fiyatları yükselterek üreticilere daha fazla nakit girişi sağlanmıştır.

Tablo 1. 1950-1960 Döneminde Türkiye’de Tarımsal Üretim Göstergeleri

Yıllar	İşlenen Tarım Alanı (Bin Hektar)	Traktör Sayısı (Adet)	Buğday Üretimi (Bin Ton)	Arpa Üretimi (Bin Ton)	Tarım Kredileri (Milyon TL)
1950	14.542	16.585	3.870	2.040	412
1951	15.272	24.000	5.600	2.700	646
1952	17.361	31.415	6.440	3.180	1.067
1953	18.812	35.600	8.000	3.640	1.213
1954	19.616	37.743	4.900	2.400	1.497
1955	20.998	40.282	6.900	2.980	1.558
1956	22.453	43.727	6.400	2.900	1.888
1957	22.161	44.144	8.300	3.650	2.108
1958	22.765	42.525	8.550	3.600	2.161
1959	22.940	41.896	7.850	3.300	2.313
1960	23.264	42.135	8.450	3.700	2.392

Kaynak: Tokgöz, *Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2004)*, :143; Oktar ve Varlı, *Türkiye’de 1950-1954 Döneminde Demokrat Partinin Tarım Politikası*, 2010, :13; Kepenek ve Yentürk, *Türkiye Ekonomisi* :109.

Tablo 1’de DP döneminde tarımsal üretime ait veriler gösterilmektedir. Tablo 1’de görüleceği üzere 1950’de 14.542 hektar olan ekim alanları, kamu mülkiyetinde olan tarımsal arazilerin 18.000 civarında aileye dağıtılıp üretime açılmasıyla 1960 yılında 23.264 hektara ulaşmıştır. 1950 yılında toplam tarımsal üretimin %60’ı bitkisel üretimden, %37’si hayvansal üretimden oluşan tarım sektöründe, modernizasyonla birlikte traktör sayısı 10 yılda 16.585’ten 42.135’e yükselmiş, traktör sayısındaki ilk yıllardaki artış hızı dış yardımların azalmasıyla dönemin sonuna doğru yavaşlamıştır. 1950-1960 döneminde gübre kullanımı 4 kat artmış, buğday üretimi yaklaşık 4.000.000 tondan 8.500.000 tona, pancar üretimi 850.000 tondan 4.500.000 tona, yükselmiştir. Bu durum, tarımsal ürünlerin depolama ve ihraç pazarlarına ulaşımını kolaylaştıracak tesislerin yapımını da hızlandırmıştır. Dönem içerisinde tarımsal kredilerde de önemli artış olmuş, 1950 yılında 412.000.000 TL olan tarımsal krediler, dönem sonlarına doğru artış hızı yavaşlasa da 1960 yılında 2.392.000 TL’ye ulaşmıştır (Yücel, 2001: 29; Öztürk, 2008: 64; Kepenek ve Yentürk, 2005: 108).

Özetle DP’nin tarım politikası ülkenin ekonomik kalkınmasının kaynağı olarak görülmüş, başta makineleşme olmak üzere çağdaş girdi kullanımının artması tarım alanlarının genişlemesi, verimlilik artışı, büyük ölçüde iklim şartlarına bağlı tarımsal üretimin artmasına neden olmuştur. Tarımsal ürünlerin

pazara açılması, köylünün refah seviyesini artırırken köyden kente göçü de yükseltmiş; kentlerde yaşayan nüfusun artması başta açık işsizlik olmak üzere bir dizi sosyal sorunu beraberinde getirmiştir (Şahin, 2007: 121).

4.2. Sanayileşme Politikaları

Türkiye’de sanayinin temelleri 1930’lu yıllarda büyük ölçüde ulusal hammadde kaynaklarını kullanmaya yönelik temel tüketim mallarının ikamesine dayanan bir geçmişe sahiptir. İç talep artışından beslenen bu yapı, 1950-1960 yılları arasında önemli bir değişime uğramıştır. Büyük ölçüde tarımdaki değişimlerden kaynaklanan iç piyasanın genişlemesi sanayinin yüksek oranda büyümesine neden olmuştur (Şahin, 2007: 114).

Türkiye’de cumhuriyetin ilk dönemlerinde vazgeçilmez bir hedef olarak belirlenen sanayileşme çabalarının önünde üç temel sınırlılık söz konusudur. Bunlar sermaye birikiminin yetersizliği, sanayileşme çabalarını yürütecek girişimci bir kesimin olmayışı ve sanayileşmenin ihtiyaç duyduğu işgücünün sağlanmasındaki sorunlardır (Makal, 2002:2) .

Demokrat Parti döneminde, sanayi alanında madencilik, şeker, çimento ve dokuma sektörleri başta olmak üzere, özellikle demir ve bakır üretimi artmış; bu sektörlerde büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Şeker ve dokumanın halkın tüketiminde oynadığı önemli rol, Demokrat Partinin büyük halk kitleleri tarafından popülaritesinin artmasına neden olmuştur (Eroğul, 2003: 143).

1948-53 döneminde toplam yatırımların sektörel dağılımında, tarımın payı %10.8, imalat sanayinin %13.9, enerji ve ulaştırmanın payı ise %34.3 olarak gerçekleşmesine karşın, 1954-59 döneminde tarımın, enerjinin ve ulaştırmanın payları azalarak sırasıyla %7,6 ve %30’a gerilediği, imalat sanayinin ise %17,7’ye yükseldiği gözlenmiştir. 1955-59 döneminde kamu yatırımları ulaştırma, enerji ve tarımsal altyapıda; özel sektör yatırımları da konut sektöründe yoğunlaşmıştır (Temel vd.,2002: 51).

Tablo 2. 1950-1960 Döneminde Türkiye’de Gayrisafi Sabit Sermaye Yatırımları (Milyon TL)

Yıl	Makine-Donatım	İnşaat	Toplam	Yatırımlar/ GSMH	İç Tasarruf/ GSMH
1950	325.0	675.0	1000.0	9.63	8.3
1951	497.6	762.8	1260.4	10.27	8.1
1952	791.7	1044.1	1835.8	12.82	9.0
1953	718.3	1369.4	2087.7	12.41	9.7
1954	750.8	1767.0	2517.6	14.71	11.3
1955	847.9	2158.2	3006.1	14.27	11.9
1956	864.5	2395.8	3260.3	13.40	12.5
1957	886.4	3130.6	4017.0	13.16	12.4
1958	1.375.4	3667.4	5042.8	13.97	13.0
1959	2.389.0	4600.0	6989.0	15.63	12.6
1960	2.875.0	4904.0	7779.0	15.89	13.4

Kaynak: DPT, *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, s.16; Şahin, *Türkiye Ekonomisi*, 2007 :107.

Tablo 2’den görüleceği üzere 1950-1960 arası dönemde Gayrisafi Sabit Sermaye yatırımlarındaki artış, hem sayısal olarak hem de GSMH’nin yüzdesi olarak gerçekleşmiştir. 1950 yılında 1000 milyon TL olan yatırımlar 1960 yılında yaklaşık 8.000 milyon TL’ye yükselmiştir. Demokrat Parti döneminde toplam yatırımların GSMH içerisindeki payı 1950 yılında %9.6 iken 1955 yılında %14.3’e; 1960 yılında ise büyüme trendi azalmasına karşın %16’ya yükselmiştir. 1960’lara gelindiğinde daha önceleri devlet tarafından başlatılan temel tüketim mallarının yerli üretim süreci olan sanayileşmenin birinci aşaması gerçekleşmiştir. Buna ilave olarak başta çimento ve ilaç olmak üzere kimya, lastik ve plastik vb. ara malları üretiminde artış yaşanmıştır. Dönem boyunca ulaştırma, haberleşme ve enerji alanında yaşanan gelişmelerle birlikte altyapı yatırımlarındaki artışlar sanayinin karlı bir sektör haline gelmesine neden olmuştur. Bu dönemde uygulanan dış ticaret rejimi bir yandan özel sermaye birikimine katkı yaparken, ticari sermayenin sanayi sermayesine dönüşmesine neden olmuştur. 1950-1954 döneminde ithalatın yaklaşık %23’ü tüketim mallarından oluşurken dönemin sonunda %10’lara; hammaddenin payı da %65’den %82’ye yükselmiştir. Ayrıca kamu işletmelerinin tüketim ve yatırım malları üreten sektörlerdeki payı azalırken, ara malları üreten sektörlerdeki payı artmıştır (Ercan vd.,2008: 231-232).

1950-1960 döneminde özel sektör yatırımlarında önemli sayılabilecek bir artış yaşanmasına rağmen, sanayi yatırımlarında kamu kesiminin payında önemli bir düşüş yaşanmamıştır. Bu dönemde kamu kesimi yatırımları

ulaştırma ve haberleşme altyapı yatırımlarına, tarım ve sanayide ara ve yatırım malları sektörlerinde yoğunlaşmıştır. Dönemin sonlarına doğru ekonomideki dalgalanmalar nedeniyle başlangıçta dayanıklı tüketim malları sektörüne yönelen özel sektörün, daha sonraları spekülasyon alanlarına yönelmesi ile kamu kesiminin sabit sermaye yatırımlarındaki payı yükselmiştir. Öte yandan 1956 yılına kadar sanayi için gerekli olan ithalatta önemli bir sorun yaşanmamış, ihtiyaç duyulan ara ve yatırım malları ithalatı yapılabilmektedir. Bu sayede sanayide ard arda yüksek büyüme oranları gerçekleştirilmiş, 1950-1957 yılları arasında sanayinin yıllık ortalama büyüme hızı %10 olarak gerçekleşmiştir. Ancak 1956 yılından sonra döviz yetersizliği nedeniyle ithalatta yaşanan daralma, sanayide ara ve yatırım malları ithalatını olumsuz etkilemiştir. Dolayısıyla ithal ikamesine dayalı sanayileşme çabaları, ekonomiyi dışa bağımlılıktan kurtaramamıştır (Şahin, 2007: 110-115).

4.3. Para ve Maliye Politikaları

Türkiye’de 1923-1950 yılları arasında kamu gelirleri alanında önemli sayılabilecek düzenlemeler yapılmış, bütçe gelirleri arasında önemli bir yeri olan aşar vergisi kaldırılmıştır. İkinci Dünya Savaşından sonra artan kamu harcamalarının mevcut kaynaklarla finanse edilememesi nedeniyle yeni kaynak arayışlarına gidilmiş, daha sonraları çok tartışılacak olan Varlık Vergisi konularak vergi sistemi ekonomi politikalarına göre şekillendirilmiştir (Tezel, 2002: 439). Bu bağlamda ithalattan alınan vergiler yükseltilmiş, Toprak Mahsulleri Vergisi ihdas edilmiş, bu kaynaklar da yetmeyince iç borçlanmaya başvurulmuştur.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşında oldukça hızlı bir enflasyon dönemi yaşamış, bunu 1945-1951 arasında fiyat istikrarı takip etmiştir. Enflasyona yol açmaması nedeniyle para arzı istikrarlı tutulmuş, kamu harcamalarının bütçe gelirlerini aşmamasına özen gösterilmiş, denk bütçe uygulaması maliye politikalarının temel amacı olarak görülmüştür. 1950 yılından sonra uygulanan para ve maliye politikalarının sonucu olarak 1951 de fiyatlar yeniden yükselmeye ve 1954 den sonra bu yükseliş kalıcı bir enflasyon eğilimi göstermeye başlamıştır. Enflasyonla birlikte ekonomik aktivitedeki bozulma nedeniyle Ağustos 1958’de bir istikrar programı uygulamaya karar verilmiştir. Bu program, dış dengeyi sağlamak amacının yanında, açık finansman politikasına son vermek ve para arzını azaltmak amacını taşımaktaydı (DPT, 1963: 20; Şahin, 2007: 126). Bu programa göre hükümet 1956 yılından itibaren yürürlüğe koyduğu iç fiyat kontrollerini kaldıracak ve banka kredilerine tavan sistemi getirilecekti. Bu çerçevede açılacak kredilerin kamu kesimi ve bankalar aracılığı ile dağılımını sağlamak amaçlanmaktaydı. Bu bağlamda TMO’nin aldığı kredilerin 1959 yılının ilk yarısına kadar Merkez

Bankasına geri ödeme koşulu getirildi. Kredilerdeki bu daralmayı faiz oranlarındaki yükselme takip edince kredi faiz oranları yükseldi (Kazgan, 2005: 116). 1950-1954 döneminde para arzındaki genişleme üretim arttığı sürece bir sorun oluşturmamış, ancak daha sonraki dönemlerde üretim düşünce para arzının düşürülememesi enflasyonun temel nedenlerinden biri haline gelmiştir. Demokrat Partinin iktisat politikasının özelliklerinden biri haline gelen, para arzını artırmak bu dönemde ekonomik aktiviteyi yükseltse de parasal genişlemeye karşılık üretim kapasitesinin artırılmaması enflasyona neden olmaktaydı (Eroğul: 2003: 147-206). Demokrat Parti, yatırımların birincil kaynağı olan emisyon ve kredi politikasıyla para arzını artırmayı, ekonomi politikasının temeli sayıyordu. Özellikle tarım alanında atıl kapasitenin bulunduğu ilk iktidar döneminde bu politikanın başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Ancak, yeni kapasite oluşturulamayınca para arzını artırmaya dayanan bu politika enflasyonu besleyen bir unsur haline gelmiştir (Eroğul, 2003: 254).

Öte yandan kredilerdeki hızlı artış yatırım harcamalarını da artırmış, para arzı artarak enflasyonun yükselmesine neden olmuştur. 1950-1959 döneminde dar anlamda para arzını temsil eden M1'in GSMH'ya oranı 5 iken, geniş anlamda para arzını temsil eden M2'nin GSMH'ya oranı 4,7 olmuştur. Alt dönemler itibariyle incelendiğinde ise, 1950-1954 yılları arasında M1'in GSMH'ya oranı 5.48 iken, 1955-1959 yılları arasında 4.53 olarak gerçekleşmiştir. Alt dönemler itibariyle M2'nin GSMH'ya oranı sırasıyla, 5.5 ve 4.2 olarak gerçekleşmiştir. Dolaşımdaki paranın artış hızı 1950 ortalarında %30'a ulaşırken, 1958'de uygulamaya konulan istikrar tedbirleri sonucunda %10'lara düşmüştür. Alt dönemler itibariyle de 1950-1954 yılları arasında %11.26'dan, 1955-1959 yılları arasında %19.82'e yükselmiştir (Temel vd., 2002: 52-74).

1950-1953 döneminde banka kredilerinin yaklaşık %10'u kamu sektörüne kullanılırken, özel sektöre kullanılan krediler %90 olarak gerçekleşmiştir. 1954-1960 döneminde ise kamu kesiminin banka kredilerindeki payı %20'ye yükselmiş, özel sektörün payı ise %80'e düşmüştür. Kamu kesimine açılan kredilerde de KİT'lere açılan kredilerin oranı dönem içerisinde giderek yükselmiştir. Bankacılık sisteminde kamu bankalarının egemen olduğu bu dönemde devlet KİT zararlarını karşılamak amacıyla daha çok banka kredilerine başvurmuştur (Şahin, 2007: 127). Kredi hacmindeki genişlemenin sonucu olarak ortaya çıkan enflasyondaki kalıcılık mal kıtlığı oluşturarak, kuyruklar oluşmaya başlamış ve ekonomide karaborsa yüksek boyutlara ulaşmıştır. Demokrat Parti hükümeti birinci aşamada, tek el maddelerinin, kömürün ve Sümerbank ürünlerinin; ikinci aşamada demir, kâğıt ve ulaştırma araçlarının fiyatlarını yüzde yüze yakın oranda yükseltmiştir (Eroğul: 2003: 221).

Tablo 3. Türkiye’de 1950-1960 Döneminde Genel ve Katma Bütçe Toplamı Olarak Kamu Kesimi Dengesi

Yıl	Kamu Geliri (Milyon TL)	Kamu Geliri/ GSMH	Kamu Harcamaları (Milyon TL)	Kamu Harcamaları/ GSMH	Kamu Açığı (Milyon TL)	Kamu Açığı/ GSMH
1950	1670.6	16.1	1826.9	17.6	156.3	1.5
1951	1821.3	14.8	2023.6	16.5	202.3	1.7
1952	2336.3	16.3	2587.0	18.1	250.7	1.8
1953	2250.1	13.4	2511.8	14.9	261.7	1.5
1954	2300.9	13.4	2662.0	15.6	361.1	2.2
1955	2694.7	12.8	3394.3	16.1	699.6	3.3
1956	3260.2	13.4	3771.2	15.5	511.0	2.1
1957	3948.5	12.9	4302.6	14.1	354.1	1.2
1958	4548.5	12.6	5136.3	14.2	487.8	1.6
1959	6012.7	13.5	6945.5	15.5	1932.8	2.1
1960	6333.0	12.9	7631.5	15.6	1298.5	2.7

Kaynak: DPT, *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, s.17; Sönmez, *Türkiye’de Devlet İç Borçlanmasının İşlevi ve Gelişimi* :261.

Tablo 3’deki verilere göre özel sektör öncelikli bir ekonomi politikasının egemen olduğu 1950-1960 döneminde Kamu gelirlerinin GSMH’ya oranı 1950 yılında %16 iken 1960 altında %12’ye düşmüştür. Gider cephesinde ise, KİT zararları ve tarımsal ürün desteklemelerinin kamu bütçesinden ödenmesi ile uygulanan genişletici maliye politikaları sonucunda kamu harcamaları 1950 yılında 17.6 milyon TL’den 1960 yılında 76.3 milyon TL’ye yükselerek on yıllık dönemin ortalaması olarak %230 oranında artış göstermiştir. Kamu harcamalarındaki bu artış sonucunda 1950 yılında 156 milyon TL olan kamu açığı 1960 yılına kadar sürekli artarak 1960 yılında 1298.5 TL seviyesine ulaşmıştır. Kamu açığının GSMH’ya oranı ise %1.5’den %2.7’ye yükselmiştir.

Demokrat partinin ilk yıllarında girişilen büyük yatırımlar ve gittikçe artan kamu giderleri büyük ölçüde enflasyonla karşılanmaktaydı. Emisyon artışı, uygun dış ticaret ortamı ve gerçek gelir artışı gibi nedenlerden dolayı ilk etapta fiyatlara büyük ölçüde yansımamasına karşın kısa bir süre sonra paranın iç ve dış değerinde düşme iki kanaldan telafi edilmeye çalışılmıştır. Bir yandan fiyat kontrolleri ile fiyatlardaki artış önlenmeye çalışılırken diğer yandan da kamuya ait işletmelerin maliyetlerinin altında satış yapması, bütçe açıklarını artırarak açık finansmanı daha da artırmaktaydı (DPT, 1963: 24).

Merkez Bankasının bağımsız bir para politikası izleyemediği bu dönemde, enflasyon, ithalatı artırma baskısı yaratırken, devalüasyon da

yapılmadığı için, 1955'e kadar dış ticaret açığı sürekli olarak yükselmiştir. Bu dönemde borçların dövizle ödeme sorumluluğu Merkez Bankasında olduğu halde, alınan dış kredileri hangi amaçla kullanıldığını denetleyemediği için, büyümeyle ilgili olmayan ithalat yapılarak Merkez Bankasının kısa vadeli döviz borçları giderek artmasına neden olmuş, kredili ithalat nedeniyle Türkiye'nin ticari nitelikteki dış borçları ödenemez konuma gelmiştir (Taş, 2004).

4.4. Dış Ticaret

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, uluslararası ticareti serbestleştirme çabalarına paralel olarak Türkiye'de dış ticaret alanında önemli düzenlemeler yapılmıştır. İç ve dış fiyatlar arasındaki farkın açılması nedeniyle 1946 yılında ilk defa Türk Lirası yüksek oranda devalüe edilmiş, ithalata getirilen kısıtlamalar azaltılmıştır. 1947 yılında Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF), Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (OECE) ve Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasına (GATT) taraf olunmuş ve 1949 yılında 5383 sayılı yeni bir Gümrük Kanunu yürürlüğe konulmuştur (DTM, 2008).

1950'li yılların başında, politik hayatta ve dünya ekonomi konjonktüründe yaşanan gelişmelere de bağlı olarak birkaç kalem mal dışında ithalata getirilen kısıtlamalar kaldırılarak daha liberal bir dış ticaret politikası izlenmeye başlanmıştır. Bu serbestleşme çabaları sonucunda Türkiye'de 1950-1952 yılları arasında ithalat % 65 oranında serbest bırakılmıştır. Dış ticaret alanında 1953 yılına kadar devam eden bu süreç, ortaya çıkan döviz sıkıntısı nedeniyle terk edilmeye başlamıştır. 1950'li yılların başında yapılan liberalizasyon, ithalatın; tarımsal ürünlerin üretiminde görülen artış ise ihracatın artmasında etkili olmuştur. Ancak, 1953 yılından sonra alınmaya başlayan önlemler sonucunda ithalat, dönem sonuna kadar sürekli düşmüş olmasına karşın dış ticaret dengesi sürekli açık vermeye devam etmiştir (DTM, 2008). İthal mallara olan talebin hızla artması, döviz rezervlerinin azalması ve ihracatın daralması, dış ticarete liberalizasyonun 20 Nisan 1953'de terk edilmesine; kambiyo kontrolleriyle ithalatı kısıtlayıcı önlemler alınmasına neden olmuştur (Şahinöz, 2001;307).

1953 yılına kadar, tarımda gerçekleştirilen atılımlar, milli geliri artırdığından bu dönemde önemli bir ekonomik bunalım ortaya çıkmamıştır. 1953 yılından sonra kötü hava şartları nedeniyle tarımsal üretim düşmüş, ihracat daralınca ithalatı da kısıtlama yoluna gidilmiştir. Bunun sonucu olarak fiyatlar yeniden yükselmeye başlamış, 1954 yılının ortalarında, hükümet birtakım tedbirlerle dış ticaret rejimini düzenleyen yeni kararnameler yayınlamıştır. Yeni düzenleme ile ithalat ve ihracatta kaçakçılık cezaları artırılmış, yurtdışına döviz çıkışında sınırlama getirilmiştir (Eroğul, 2003: 171).

1953 yılından itibaren ödemeler dengesi sorunları nedeniyle Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında, 1954 yılında çıkarılan 14 sayılı Karar, döviz ithalini serbest bırakmakla birlikte, bu dövizlerin bankalara yatırma zorunluluğu getirmiştir. Bu karar kambiyo denetimine ağırlık vermesine karşın, dış ticaret dengesinde olumlu gelişmeler sağlanamamış, sabit tutulan resmi kur ile karaborsa kurları arasındaki fark hızla açılmıştır. Böyle bir ortamda, yurt dışına sermaye çıkışı hızlanmış ve enflasyon oranı yükselmiştir.

1956 yılından itibaren dış ticaret hacmi azalınca, yurtiçi ve yurtdışı fiyatlar arasındaki yüksek orandaki fark TL'nin aşırı değerlenmesine yol açmasına karşın, hükümet devalüasyona ve uluslararası finansal kuruluşların önerilerine sıcak bakmamıştır. Bu durum, yurtiçi malların fiyatlarını, yurtdışı alıcılar nezdinde yükselterek ihracatı olumsuz etkilemiştir (Şahin, 2007;122). Nitekim dış ticaret açığının sürekli artmasıyla, 1958 yılından sonra bazı istikrar tedbirleri alınmış, DP iktidarının sekizinci yılında, büyük oranlı bir devalüasyonla birlikte ithalat, tarife ve miktar kısıtlamalarıyla kontrol altına alınmaya çalışılmıştır.

Tablo 4'de görüleceği gibi 1950 yılında 263 milyon dolar olan ihracat, 1957 yılında 345 milyon dolara kadar yükselmiş, tarımsal gelişmenin durması, yükselen iç fiyatlara rağmen sabit kur politikasında ısrar edilmesi ve sübvansiyon politikalarının ihracatı azaltması neticesinde, 1958 yılında 247 milyon dolar seviyesine gerilemiştir. İstikrar programının ardından 354 milyon dolara ulaşan ihracat, 1960 yılında azalmaya başlamıştır (DTM, 2008).

Tablo 4. Türkiye'de 1950-1960 Dönemi Dış Ticaret Verileri (Cari Fiyatlarla-Milyon Dolar)

Yıl	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
1950	263	286	-23	549	92.2
1951	314	402	-88	716	78.1
1952	363	556	-193	919	65.3
1953	396	533	-137	929	74.4
1954	335	478	-143	813	70.0
1955	313	498	-185	811	63.0
1956	305	407	-102	712	74.9
1957	345	397	-52	742	86.9
1958	247	315	-68	562	78.5
1959	354	470	-116	824	75.3
1960	321	468	-147	789	68.5

Kaynak: Türkiye'de İhracatın Gelişimi, www.dtm.gov.tr/12.03.2011.

Türkiye’de dış ticaret açığının azalmasına karşın sabit kur politikasının başarısızlığı, ithalattaki artış, temel mal ithalatının azalması, 1954’den sonra tarımsal faaliyetlerdeki azalma, büyümenin yavaşlaması, enflasyonun artması, döviz darboğazı, ABD’nin dış yardımlarını kısıması ve devalüasyon baskısının artması sonucunda 4 Ağustos 1958 İstikrar Kararları alınmıştır (Karluk, 2005:403). Bu kararlar, Türk Lirasının değerinin düşürülmesi, ithalatın yeniden serbestleştirilmesi, para arzı ve bütçe harcamalarının kısılması, selektif kredi uygulamasına geçilmesi, KİT’ler tarafından üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarını yükseltmeyi amaçlamıştır (Kepenek ve Yentürk, 2007; 124-125; Tokgöz, 2004:153). Devalüasyon sonucunda ithalatın pahalılaşması, yurtdışı girdi kullanan sanayilerde üretimi düşürmüş, işsizliği en önemli sosyoekonomik sorun haline getirmiştir.

4.5. Ekonomik Büyüme

İkinci Dünya Savaşı sonrasında altın çağ olarak anılan çeyrek yüzyıllık genişleme dönemi, dünya ekonomisi açısından en güçlü büyüme ve refah dönemidir. Bu dönemde Avrupa’nın doğusu ve güneyi de dahil olmak üzere, tüm bölgeler güçlü bir büyüme trendi yakalamıştır. Japonya, İtalya, İspanya, Portekiz, Yunanistan, İsrail ve Güney Kore gibi Türkiye ile karşılaştırma yapılabilecek ülkelerde kişi başına GSYİH yılda ortalama yüzde 5’in üzerinde bir hızla artmış ve bu ülkeler 1950 yılında kişi başına geliri en yüksek ülke olan ABD ile aralarındaki farkı ciddi biçimde kapatmayı başarmışlardır (Pamuk, 2007: 11).

Türkiye, 1950 yılında yürürlüğe koyduğu dışa açılma programının sonucu olarak ABD’den alınan düşük faizli krediler, Marshall yardımıyla gelen tarımsal araç ve gereçler, olumlu hava koşulları ile elde edilen tarımsal ürün artışı ve Kore savaşının etkisiyle 1950-1953 yılları arasında ekonomik büyümenin yüksek düzeyde seyretmesine neden olmuştur (Kazgan, 1985: 314).

Demokrat Partinin on yıllık döneminde ortalama enflasyon oranı %8.6 iken, Türkiye ekonomisi ortalama %6.65 oranında büyümüştür. Tablo 5’de görüleceği üzere 1950 yılında sabit fiyatlarla 38.550 milyon TL olan GSMH, üç yıl üst üste sırasıyla ve yüzde olmak üzere 12.8, 11.9 ve 11.2 oranında artış göstererek 1953 yılında 54.091 milyon TL’ye ulaşmıştır. Ancak 1950-1953 yılları arasında yüksek oranlı büyümeden sonra 1954 yılında büyüme oranı negatif olmuş, sabit fiyatlarla GSMH 52.480 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde GSMH ile ilgili dikkati çeken diğer bir tespit, 1954 yılından sonra sabit fiyatlarla GSMH ile cari fiyatlarla GSMH arasındaki makasın daha çok açılmasıdır. Başka bir ifadeyle 1954 yılından sonra GSMH’daki artış reel değil, nominal olarak gerçekleşmiş, büyüme oranları pozitif düzeyde seyretmesine

rağmen dalgalı bir seyir izlemiştir. 1960'tan sonra yapılan beş yıllık kalkınma planlarının % 7'lik bir büyüme öngördüğü dikkate alındığında, 1950-1954 yılları arasında sağlanan ekonomik büyüme performansının güçlü olduğu söylenebilir (Eroğul: 2003, 141-142; Tokgöz, 2004: 141; Kepenek ve Yentürk, 2005: 131).

Tablo 5. 1950-1960 Döneminde İktisadi Faaliyet Kollarına Göre GSMH (Sabit Fiyatlarla -Milyon TL)

Yıl	Tarım	Sanayi	Hizmetler	GSMH	Büyüme	Enflasyon	Para Arzı Artış Hızı
1950	15761	5.054	17691	38506	9.4	-4.3	7.3
1951	18876	5.187	19384	43446	12.8	-1.1	16.8
1952	20666	5.753	22202	48621	11.9	5.1	9.6
1953	22461	6.857	24773	54091	11.2	4.8	16.5
1954	19335	7486	25659	52480	-3.0	9.0	3.1
1955	21235	8333	27074	56642	7.9	11.9	31.5
1956	22296	9128	27004	58428	3.2	11.5	29.2
1957	23737	10110	29149	62995	7.8	12.5	26.6
1958	25909	10671	29264	65844	4.5	15.7	3.6
1959	25985	11058	31479	68521	4.1	22.6	11.5
1960	26591	11100	33178	70869	3.4	7.4	358.6

Kaynak: TÜİK, *İstatistiksel Göstergeler, 1923-2008* :648; Tokgöz, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2004)* :133-143; Kazgan, *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001)* :108; Şahin, *Türkiye Ekonomisi* :111.

1950 yılında GSMH'nın sektörel analizinde, tarım sektörünün GSMH içindeki payı yaklaşık olarak %40, sanayi sektörünün %13, hizmetler sektörünün ise %46 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranlar, Demokrat Partinin ilk iktidar yıllarında tarım sektörünün ekonomik büyüme üzerinde etkisinin ağırlıkta olduğunu göstermektedir. Bu yıllarda tarım kesiminin milli gelir içindeki payı %40'a yükselerek ekonomik gelişmede belirleyici role sahiptir. Ancak bu sektörün toplam istihdam içerisindeki payı %80 civarındadır. Tarım kesimindeki hızlı üretim artışları yurtiçi piyasanın genişlemesine katkıda bulunarak, tarım sektörü bir yandan ihracat gelirlerini artırırken, iç piyasaya dönük sanayinin gelişmesinde uygun ortam hazırlamıştır. Sanayi sektörünün GSMH içerisindeki payı yaklaşık %13 iken istihdam içindeki payı %10'dur. Hizmetler sektörünün GSMH içindeki payı ise %46 iken, istihdam içerisindeki payı %15 olarak gerçekleşmiştir. Bu verilere göre tarımla geçinenlerin ulusal üretimden aldığı payın göreceli olarak düşük; buna karşın hizmetler sektörünün aldığı payın yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Sanayi kesiminde

çalışanlarla, gelirden aldıkları paylar arasında önemli bir fark olmadığı görülür (Oktar ve Varlı, 2010: 9; DPT, 1963: 15; Kepenek ve Yentürk, 2005: 131).

1954 yılından itibaren tarımsal üretimin düşmesi bu sektörün büyümeye olan katkısını azalttığından büyüme oranlarının düşmesinde etkili olmuştur. Bu durum, başlangıçta öngörülenin aksine liberal politikalardan müdahaleci politikalara; karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu tarım sektörü yerine de sanayiye öncelik verilmesine neden olmuştur. Öyle ki, 1960 yılında tarım sektörünün GSMH içindeki payı sürekli azalarak %37.5'e düşmüş, sanayi sektörünün payı %15.7'e yükselmiştir. Hizmetler sektörünün ise %46.8 olarak gerçekleşmiştir. 1950-1960 döneminde, 1954 yılına kadar düşük enflasyonla birlikte tarım sektörü ve altyapı yatırımlarındaki artışlarla istikrarlı bir biçimde büyüyen Türkiye ekonomisinde, dış kaynak bulamadığından ithalat yapılamamış, yatırımlar azalarak mal kıtlıkları ortaya çıkmıştır. Kamu harcamalarının Merkez Bankası kaynaklarından finanse edilmesiyle, dış dengede bozulma, borçlardaki artış ve enflasyonla birlikte büyüme oranları da düşmüştür. Böylece 1950'li yıllarda uygulanmaya başlayan demokratikleşme ile birlikte, liberal ekonomik politikaların 1960 yılından sonra terk edilmiş, devletin ağırlıkta olduğu planlı ekonomik sisteme geçilmiştir (TÜİK, 2008: 682; Tokgöz, 2004: 142-157).

4.6. Yabancı Sermaye

Osmanlı Devletinin son dönemlerindeki olumsuz deneyimlerine karşın, cumhuriyetin ilk yıllarında ekonomik gelişmeye katkısı olması koşuluyla yabancı sermayeye karşı çıkılmamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, dünyadaki konjonktüre uygun olarak, Türkiye'de yabancı sermaye çekme isteği daha da belirgindir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, yenedünya düzenine yön vermek amacıyla ABD'nin öncülüğünde kurulan Uluslararası Para Fonu ile Dünya Bankasına Türkiye'nin katılması ile hükümetler, yabancı yatırımcıların Türkiye'de yatırım yapmasını kolaylaştırıcı mevzuat değişikliklerine yönelmişlerdir. Bu çerçevede yabancı sermayenin yasal altyapısını oluşturmak üzere 1947 yılında Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu hakkında 13 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı çıkarılmıştır. Türkiye'ye yabancı sermayeyi çekebilmek için ilk defa 5583 sayılı "Hazinece Özel Teşebbüslere Kefalet Edinilmesine ve Döviz Taahhüdünde Bulundurulmasına Dair Kanun" 1950 yılında kabul edilmiştir. Dış talep ve yabancı kaynak girişine dayalı dizayn edilen ekonomik politikalarının sonucu olarak 5583 sayılı kanunla, Türkiye'ye gelen yabancı sermayeye ve dışarıdan borç alan girişimcilere transfer hakkı tanınmıştır. 1951 yılında çıkarılan 5821 sayılı Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu ise 5583 sayılı kanunun yerine geçmiştir. 5821 sayılı kanun, yerli sermayeye açık olan alanlarda kullanılmak ve sanayi, enerji, maden,

bayındırlık, ulaştırma ve turizm alanlarına yatırım yapmak üzere gelen yabancı sermayeye, imtiyaz teşkil etmeyecek şekilde belirli hak ve kolaylıklar sağlanmıştır. 1954 yılında ise, 5821 sayılı Kanundan beklenen yararlar sağlanamayınca, reel anlamda yabancı sermaye çekebilmek için 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çıkarılmıştır. 1954 yılında yabancı sermaye ile işbirliğini artırmak ve petrol arama amacıyla yabancı firmalarla işbirliğini öngören 6326 sayılı Petrol Kanunu ve 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu da yine Demokrat Parti döneminde çıkarılmıştır. 6224 sayılı Kanun yabancı yatırımları izne tabi tutsa da niteliği gereği liberal hükümler taşıdığı söylenebilir (Elmas, 2008: 427; Karluk, 2001: 104; Ormanoğlu, 2004: 15). Bu kanun liberal hükümler taşımasına karşın yeterince açık olmaması, politik ve bürokratik çevrelerce farklı biçimlerde yorumlanmasına neden olmuştur. Özellikle, bu kanunda geçen ‘yabancı sermayenin ülkenin ekonomik kalkınmasına yararlı olması’ ifadesi muğlak bir ifade olup, yabancı sermayenin ekonomik kalkınmaya yararlı olma konusunda hangi kriterlere göre karar verileceği belirsizlik taşımaktaydı (Erçakar ve Karagöl, 2011: 10).

Demokrat Parti döneminin Ekonomi ve Ticaret Bakanı Fethi Çelikbaş, ‘Yabancı Sermayenin memleketimize gelmesi ana davamız olduğu için sermayeye en geniş imkânlar bahşedilmiştir’, diyerek DP’nin yabancı sermaye konusundaki görüşlerini ortaya koymaktadır (Kütüklü, 2008: 10). Bu dönemde yabancı sermaye ile ilgili liberal düzenlemeler yapılmasına karşın arzulanan düzeyde yabancı sermaye çekilememiştir. DP’nin on yıllık iktidarı sırasında, hibe veya borç şeklinde, sadece ABD’den aldığı tüm ekonomik yardım 1 milyar 583 milyon dolardır. DP iktidardan ayrılınca ise Türkiye’ye 12 milyar liralık bir dış borç yükü bırakmıştır. 1950-1960 arası başvuru borçlanmaların büyük kısmı devletten devlete ve uluslar arası mali kuruluşlardan temin edilmiştir (Eroğul, 2003: 277).

Tablo 6’da görüleceği üzere, 1954 yılına kadar Türkiye’ye gelen Doğrudan Yabancı Sermaye miktarı 2,8 milyon dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. 1954-1960 yılları arasında ise Türkiye’ye toplam 14.5 milyon dolar yabancı sermaye girişi söz konusudur. Yabancı sermaye girişini teşvik etmek amacıyla 1954’te çıkarılan Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ile aynı yıl içerisinde Türkiye’ye gelen yabancı sermaye miktarı 2.2 milyon dolara yükselmiştir. Bu miktar, daha sonraki yıllarda düşük oranda da olsa artarak devam etmiştir.

Tablo 6. 1950-1960 Döneminde Türkiye’de Yabancı Sermaye Hareketleri

Yıllar	Yıllık		Birikimli	
	(Milyon Dolar)	(Milyon TL)	(Milyon Dolar)	(Milyon TL)
1954’e kadar	2,8	7.9	2,8	7.9
1954	2,2	6.1	5,0	14.0
1955	1,2	3.3	6,2	17.3
1956	3,4	9.4	9,6	26.7
1957	1,3	3.6	10,9	30.3
1958	1,1	4.5	12,0	34.8
1959	3,4	20.5	15,4	55.3
1960	1,9	16.3	17,3	71.6

Kaynak: Cömert, “Yabancı Sermayenin Dünyü Bugünü ve Geleceği”, *Hazine Dergisi*, Sayı: 12, Ekim, 1998, s.14; Erçakar ve Karagöl, *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar*, 2011, s.12.

4.7. Gelir Dağılımı

İktisadi büyüme ile iktisadi kalkınma kavramları birbirleri yerine kullanılmakta ve kişi başına gelir yükseldiğinde refah düzeyinin de artacağı varsayılmaktadır. Ancak kişi başına gelir artarken refah düzeyindeki artışı gösteren gelir dağılımında iyileşme yaşanacağı anlamına gelmemektedir (Kaynak, 2009: 68-69). Kalkınma iktisatçıları ekonomik gelişme kriterinin büyüme performansı ile sınırlı tutulamayacağını savunmaktadırlar. Yüksek bir büyüme hızı eşit olmayan bir gelir dağılımı ile sonuçlanıyorsa başarılı bir kalkınmadan söz edilemez. Çoğu ülke deneyimlerinde gelir eşitsizliğinin yüksek büyüme hızı ile birlikte yaşandığı gözlenmiştir (TÜSİAD, 2000: 19).

Gelir dağılımı araştırmalarının en önemli amacı siyasi karar alıcıların uyguladıkları sosyal politikaların amaçları ile ortaya çıkan sonuçlarını karşılaştırma imkânı vermesidir (TÜSİAD, 2000: 20).

Bir ülkede gelir dağılımında adaletin sağlanması kendiliğinden gerçekleşen bir olgu değildir. Devlet kamu harcamaları, vergiler ve transfer harcamaları gibi maliye politikası araçları yoluyla gelirin yeniden dağıtılmasında birinci derecede sorumludur.

Türkiye’de 1950 öncesi dönemle ilgili sektörel ve bölgesel gelir dağılımına ait sistemli bilgi bulunmamaktadır. Tezel (2002), bu döneme ait gelir dağılımı ile ilgili bir sonuca ulaşabilmek için, sektörler arasında kişi başına düşen hasıla değerlerindeki farklar, bölgeler arasındaki okur-yazarlık oranı, sağlık ve ulaştırma koşullarını dikkate alarak araştırmıştır.

1946-1953 döneminde yaşanan hızlı büyüme bütün sosyal grupların reel gelirlerinin artmasına imkân veren bir durum ortaya çıkarmıştır. Döneme ait sayısal göstergeler bu tespiti doğrular niteliktedir. Ancak reel gelirdeki artış gelir dağılımında adaletin sağlandığı anlamına gelmemektedir. Konuya bölüşüm göstergeleri açısından bakıldığında tarım dışındaki ücretli ve maaşlı gurupların Milli Gelirden aldığı paylarda azalma olduğu tahmin edilmiştir (Boratav, 2005:102-103).

Bu yüzden 1946-1953 yıllarında tarımda ve sanayide görülen yüksek büyüme hızı nedeniyle toplumun büyük kesimlerinin reel gelirlerinde bir artış söz konusu iken ücretlilerin gelirlerinde azalma olmuştur. Memur maaşlarının Milli Gelir içindeki payı 1946 yılında %8.3 iken 1953’de %6.3’e düşmüştür. Bu gerileme kısmen de olsa tarım kesiminin diğer kesimlerden daha hızlı büyüdüğünü göstermektedir. Bu dönemde ücretli çalışanların haricinde tarımsal ürünlerin iç ve dış ticaretini yapanlar, sanayiciler, küçük tüccar ve üreticilerin kazançlı çıktığı gözlenmiştir. 1954-1961 döneminde ise 1946-1953 döneminin aksine ücretli kesimin savaş yılları kayıplarının telafi edildiği yıllardır. Memur maaşlarının Milli Gelir içerisindeki payı 1952-1953 yılında %7 iken dönem sonunda %9.5’e yükselmiştir. Diğer ücretler de dikkate alındığında 1952-1953 yıllarında Milli Gelirden %16.7 pay alan ücretliler, 1960 yılının başlarında %23.8’e yükselmiş, özel kesimde çalışan ücretlilerin gelirlerinde önemli ölçüde artış yaşanmıştır (Sönmez, 2001:171; Boratav, 2005:103). Ancak bu şekilde bir karşılaştırma yerine, aynı oranların dönem içi ortalaması alındığında, kamu kesiminde çalışanların 1950 fiyatlarıyla vergiler çıktıktan sonra ortalama gelirleri Fert Başına GSMH’den daha az arttığı görülmüştür. Bu durum, kamu kesiminde çalışanların ellerine düşen payın azalması demektir. Kamu kesiminde çalışanların dönem sonunda gelir dağılımından aldıkları payların dönem ortalamasından daha düşük olması, kamu kesiminde çalışanların paylarını gittikçe küçülten bir eğilimin var olduğunu göstermektedir (DPT, 1963: 49). Öte yandan DP döneminde, artan kamu açıklarını karşılayacak düzeyde vergi toplanamaması sonucu ortaya çıkan bütçe açıklarının iç borçla finanse edilmesinin ortaya çıkardığı yüksek faiz ödemeleri, vergi alınmayan kesimlere kaynak aktarımı sağlanarak gelir dağılımını bozucu etki ortaya çıkarmıştır.

Sonuç

Çok partili döneme geçişle birlikte iktidara gelen Demokrat Parti döneminde siyasette ve ekonomide önemli yapısal dönüşümler yaşanmış, demokrasi ve liberal ekonomi dönemin iki temel karakteristiği haline gelmiştir.

Bu çalışmanın da konusunu oluşturan, Demokrat Parti dönemi ekonomi politikaları ve ulaşılan sonuçlar, temel makro ekonomik değişkenler dikkate alınarak aşağıda paragraflar halinde sunulmaktadır.

Türkiye ekonomisinde, hangisinin daha etkili olduğu tartışılan iç ve dış koşulların etkisi, çok partili dönemle birlikte ekonominin dışa açılmasını gündeme taşımış ve 1946 yılında Demokrat Partinin kurulmasıyla Türkiye’de çok partili dönem başlamıştır. Çok partili sisteme geçiş siyasal alanda olduğu gibi ekonomi alanında da önemli politika değişikliği getirmiş, kamunun ekonomideki rolünü azaltıp, özel sektöre öncelik veren liberal politikalar uygulanmak istenmiştir. Ancak Demokrat Parti dönemini bir bütün olarak ele aldığımızda bu beklenti gerçekleşmemiş, devletin ekonomideki rolü azalmak yerine, KİT’lerin sayısında artışla birlikte devlet müdahalesi daha da artmıştır.

Demokrat Parti döneminde tarımsal üretimde olumlu iklim koşulları, devlet arazilerinin kullanıma açılması, tarımsal kredilerin ve makineleşmenin artması, Kore savaşının tarımsal ürün ihracatını artırması ve dış yardımlar tarım ürünlerinin arzını artırarak GSMH’yı yükseltmiş, 1950 yılından başlamak üzere üç yıl, ekonomi yüksek oranda büyümüştür. 1954 yılından itibaren tarımsal üretimin düşmesi, bu sektörün büyümeye olan katkısını azalttığından ekonomik büyüme oranları da düşmüştür.

Demokrat Parti döneminde ulaştırma, haberleşme ve enerji alanında yapılan yatırımlarla birlikte altyapı yatırımlarındaki artışlar pozitif dışsalılık oluşturarak, ekonomik kalkınma için gerekli olan sanayinin karlı bir sektör haline gelmesine neden olmuştur. Bu dönemde uygulanan dış ticaret rejimi bir yandan özel sermaye birikimine katkı yaparken, ithal ikamesinin kolay aşaması olarak bilinen, kamu kesiminin tüketim malları üreten sektörlerdeki payı azalmış, ara malları üreten sektörlerdeki payı artmıştır. Ancak 1956 yılından sonra döviz yetersizliği nedeniyle ithalatın daralması, ara ve yatırım malları ithalatını ve oradan da sanayinin gelişmesini olumsuz etkilemiştir.

İkinci Dünya savaşı yılları bir yana bırakılırsa cumhuriyet hükümetleri 1950’li yıllara kadar sıkı para ve maliye politikası uygulamışlardır. Enflasyona yol açmaması nedeniyle para arzı artırılmamış, denk bütçe uygulaması maliye politikalarının temel amacı olarak görülmüştür. 1950 yılından sonra uygulanan genişletici para ve maliye politikalarının sonucu olarak fiyatlar yeniden yükselmeye devam etmiş ve 1954 den sonra bu yükseliş kalıcı bir enflasyona dönüşmüştür. Enflasyonla birlikte ortaya çıkan döviz kıtlığı, ekonomik aktivitedeki bozulmaya neden olarak ülkeyi istikrar programı uygulamaya kadar götürmüştür.

1950’li yılların başında Türkiye’de, bazı mallar dışında ithalata getirilen kısıtlamalar kaldırılarak daha liberal bir dış ticaret politikası izlenmeye başlanmış, 1950-1952 yılları arasında ithalat büyük oranda serbest

bırakılmıştır. 1953 yılına kadar devam eden bu süreç, ortaya çıkan döviz sıkıntısı nedeniyle tedricen terk edilmeye başlanmıştır. İthal mallara olan talebin hızla artması, mevcut altın ve döviz rezervlerinin erimesi ve ihracatın daralması, liberal dış ticaret politikalarının terk edilmesine neden olmuş, döviz kontrolüne ağırlık verilerek ithalatı kısıtlayıcı önlemler alınmıştır. Dış ticaret açığının sürekli artması neticesinde, 1958 yılından sonra istikrar tedbirleri uygulanmış, ithalat, gümrük tarifeleri ve miktar kısıtlamalarıyla kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Devalüasyonun ithalatı pahalı hale getirmesi yurtdışı girdi kullanan sanayilerde üretimi düşürmüş, bu durum kredilerin kısılmasıyla birleşince, işsizlik en önemli sosyoekonomik sorun haline gelmiştir.

Son olarak Demokrat Partinin dış açılma savının temel politika aracı olan yabancı sermaye ile ilgili bu dönemde önemli yasal düzenleme yapılmış olmasına karşın beklenen düzeyde yabancı sermaye çekilememiştir. Bu durum sonraki yıllarda daha iyi algılanacağı üzere, sadece yasal düzenlemelerle yabancı sermaye girişinin sağlanamayacağını ortaya çıkarmıştır.

Kaynakça

- Ahmad, Feroz (1996), *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)* (İstanbul: Hil Yayınları) (Çeviren: Ahmet Fethi).
- Akalın, Gülsüm ve Erkişi, Kemal (2007), "Türkiye'de Seçim Ekonomisi Uygulamalarının Geleneksel Oportünist Seçim Çevrimleri Açısından Değerlendirilmesi", *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (5): 89-116.
- Akandere, Osman (1988), *Milli Şef Dönemi: Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler, 1938-1945* (İstanbul: İz Yayıncılık).
- Akçoraoğlu, Alpaslan ve Yurdakul, Funda (2004), "Siyasal Ekonomi Açısından Büyüme, Enflasyon ve Bütçe Açıkları: Türkiye Üzerine Bir Uygulama", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 59 (1): 1-25.
- Akdemir, Sevim (2008), "Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları ve Ekonomik Sonuçları", Gülen Elmas Arslan (eds.), *Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85. Yılında Türkiye Ekonomisi* (Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları): 322-346.
- Aktan, C.Can (2002), *Anayasal İktisat* (Ankara: Siyasal Kitabevi).

- Alesina, Alberto ve Guidio Tabellini (1989), "External Debt, Capital Flight and Political Risk", *Journal of International Economics*, (27): 199-220.
- Alesina, Alberto ve Guido Tabellini (1990), "Voting on the Budget Deficit", *American Economic Review*, (80): 37-49.
- Alesina, Alberto ve Dani Rodrik (1994), "Distributive Politics and Economic Growth", *Quarterly Journal of Economics*, (109): 465-90.
- Alesina, Alberto, Şule Ozler, Nouriel Roubini ve Phillip Swagel (1996), "Political instability and Economic Growth", *Journal of Economic Growth*, 1(2): 189-213.
- Alesina, Alberto ve Roberto Perotti (1996), "Income Distribution, Political Instability and Investment", *European Economic Review*, (40): 1203-1226.
- Babüroğlu, Selahattin (1982), *Atatürk Dönemi ve Sonrası Kamu İktisadi Teşebbüsleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları).
- Bakırtaş, İbrahim (1998), "Politik-Ekonomik Dalgalanmalar Kuramı Kapsamında Türkiye'deki Politik Yapının Ekonomi Üzerindeki Etkisi", *D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, 13 (2): 47-63.
- Barro, Robert J. (1991), "Economic Growth in a Cross-section of Countries, Quarterly", *Journal of Economics*, (106): 407-443.
- Bayar, Celal (1986), *Başvekilim Adnan Menderes* (İstanbul: Tercüman Yayınları, Birinci Basım) (Derleyen: İsmet Bozdağ).
- Cukierman, Alex, Sebastian Edwards ve Guido Tabellini (1989), "Seigniorage and Political Instability", *NBER Working Paper Series*, (3): 199.
- Çelebi, Esat (2002), "Atatürk'ün Ekonomik Reformları ve Türkiye Ekonomisine Etkileri 1923-2003", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, (5): 17-50.
- Çufalı, Mustafa (2004), *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi (1945-1950)* (Ankara: Babil Yayıncılık).
- Demokrat Parti, Parti Programı (1952)* (Ankara: Güneş Matbaacılık).
- Dimitrios, Asteriou ve Simon Price (2000), "Financial Development and Economic Growth: Time Series Evidence for the Case of the UK", *Economia*, 4 (2): 122-41.
- DPT (1963), *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967* (Ankara: DPT Yayınları).
- DTM (2008), "Türkiye'de İhracatın Gelişimi", www.dtm.gov.tr (10.02.2010).
- Ercan, Fuat, Kurtar Tanyılmaz ve Derya Karakaş (2008), "Türkiye'de Sermaye Birikimi, Sanayileşme Politikaları ve Sektörel Değişmeler", Gülen Elmas Arslan (eds.), *Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85. Yılında Türkiye Ekonomisi* (Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları): 213-255.
- Erçakar, M. Emin ve E.Tanas Karagöl (2011), "Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar", *Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, (1): 4-29.

- Eren, Ercan ve Melike Bildirici (1999), "Siyasal Konjonktür Dalgaları ve Türkiye'de Seçmen Davranışları", *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 14 (163): 29-32.
- Eren, Ercan ve Melike Bildirici (2001), "Türkiye'de Siyasal ve İktisadi İstikrarsızlık; 1980-2001", *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 16 (187): 27-43.
- Elmas, Filiz (2008), "Ortodoks ve Heterodoks İktisat Açısından Doğrudan Yabancı Yatırımlar Ve Türkiye", Gülen Elmas Arslan (eds.), *Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85. Yılında Türkiye Ekonomisi* (Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları): 415-443.
- Erkan, Hüsnü (1987), *Sosyal Piyasa Ekonomisi, Ekonomik Sistem ve Piyasa Ekonomisine İşlerlik Kazandırılması* (İzmir: Silm Ofset).
- Eroğul, Cem (2003), *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi* (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 4. Baskı).
- Eroğlu, Nadir (2003), "Türkiye'de İktisat Politikalarının Gelişimi", *Marmara Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, 80. Yılında Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu*, 29-31 Ekim, İstanbul.
- Grossman, Herschel (1991), "A General Equilibrium Theory of Insurrections", *American Economic Review*, 81 (4): 912-921.
- Gupta, Dipak. K (1990), *The Economics of Political Violence: The Effect of Political Instability on Economic Growth* (New York and London: Greenwood Press and Praeger).
- Hazine Müsteşarlığı, *Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2003), 1923-2003 Türkiye Ekonomisi, Cumhuriyetin 80. Yılı Özel Sayısı* (Ankara).
- Hibbs, Douglas A. Jr. (1977), "Political Parties and Macroeconomic Policy", *The American Political Science Review*, 71 (4): 1467-1487.
- Karluk, Rıdvan (2005), *Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal ve Dönüşüm* (İstanbul: Beta Yayınları, 10. Baskı).
- Karluk, Rıdvan (2001), *Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı, Ekonomik İstikrar Büyüme ve Yabancı Sermaye* (Ankara: TCMB Yayınları).
- Kaynak, Muhteşem (2009), *Kalkınma İktisadı* (Ankara: Gazi Kitabevi, 3. Baskı).
- Kazgan, Gülten (2005), *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001), Ekonomi Politik Açısından Bir İrdeleme* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları).
- Kazgan, Gülten (1985), *Ekonomide Dışa Açık Büyüme* (İstanbul: Altın Kitapları Yayınevi).
- Kuşat, Nurdan ve Nilgün Dolmacı (2011), "Kamu Teorisi Çerçevesinde Seçim Ekonomisi Kavramının Değerlendirilmesi", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12 (1): 129-146.
- Kepenek, Yakup ve Nurhan Yentürk (2005), *Türkiye Ekonomisi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 19.Baskı).
- Kuyucuklu, Nazif (1993), *Türkiye İktisadı* (İstanbul: Filiz Kitabevi).

- Kütüklü, Uğur (2008), *Demokrat Parti* (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları).
- Makal, Ahmet (2002), Türkiye'nin Sanayileşme Sürecinde İşgücü Sorunu, http://www.politics.ankara.edu.tr/eski/dosyalar/tm/SBF_WP_44.pdf (15.03.2011).
- Mauro, Paolo (1993), *Political Instabilty, Growth and Investment*, Unpublished (Cambridge: Harvard University).
- Oktar, Suat ve Arzu Varlı (2010), "Türkiye'de 1950-1954 Döneminde Demokrat Partinin Tarım Politikası", *Marmara Üniversitesi, İİBF Dergisi*, XXVIII (1): 01-22.
- Ormanoğlu, Burhan (2004), "Yabancı Sermaye Yatırımlarına İlişkin Uyuşmazlıkların Çözümünde Uluslar arası Tahkim", *Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Araştırma Raporu* (Ankara).
- Önder, Timur (2005), *Para Politikası: Araçları, Amaçları ve Türkiye Uygulaması, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası*, Uzmanlık Yeterlik Tezi (Ankara).
- Özler, Şule ve Guido Tabellini (1991), "External Debt and Political Instability", *NBER Working Paper*, July: 3772.
- Öztürk, Fahriye (2008), "Türkiye'de Tarımsal Yapı ve Tarımsal Destekleme Politikalarının Tarihsel Gelişim Süreci", Gülen Elmas Arslan (eds.), *Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85. Yılında Türkiye Ekonomisi* (Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları): 61-91.
- Pamuk, Şevket (2007), *Dünyada ve Türkiye'de İktisadi Büyüme, 1820-2005* (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları).
- Roubini, Nouriel ve Jeffrey Sachs (1989), "Political and Economic Determinants of Budget Deficits in the Industrial Democracies", *European Economic Review*, 33: 903-933.
- Savaş, V.Fuat (2008), *Politik İktisat* (İstanbul: Beta Yayınları, 6.Baskı).
- Sezgin, Şennur (2007), "Türkiye'de Politik Konjoktürel Dalgalanmalar: 1950-2003 Dönemi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62 (2): 135-154.
- Sönmez, Mustafa (2001), *Gelir Uçurumu, Türkiye'de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü* (İstanbul: Om Yayınevi).
- Sönmez, Sinan (2008), "Türkiye'de Devlet İç Borçlanması İşlevi ve Gelişimi", Gülen Elmas Arslan (eds.), *Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85. Yılında Türkiye Ekonomisi* (Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları): 255-280.
- Şahin, Hüseyin (2007), *Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişim-Bugünkü Durum* (Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 9. Baskı).
- Şahinöz, Ahmet (2001), *Türkiye Ekonomisi, Sektörel Analiz* (Ankara: İmaj Yayınevi).
- Şanlısoy, Selim ve Recep Kök (2010), "Politik İstikrarsızlık-Ekonomik Büyüme İlişkisi (1987-2006)", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25 (1): 101-125.

- Takım, Abdullah ve Şaban Esen (2011), *Türkiye’de Siyasi Parti Programlarında Ekonomik Görüşler* (Ankara: Detay Yayıncılık).
- Taş, Mahir (2004), “Menderes Döneminin Ekonomi Polisiği ve 1958 İstikrar Programı”, *Mevzuat Dergisi*, 7 (76), <http://www.basarmevzuat.com/dergi/2004-04/a/02.htm> (13.02.2011).
- Taşkın, M.Murat (2003), “1923–2003 Döneminde Türkiye Cumhuriyeti’nin Dış Ticaret Politikaları”, *Dış Ticaret Dergisi*, Yıl 8, Özel Sayı: 131-153.
- TBMM, Türkiye Cumhuriyeti Milletvekili Genel Seçimleri, http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/genel_secim.html (12.14.2011).
- Telatar, Funda (2000), “Parlamentar Sistemlerde Politik Devresel Dalgalanmalar: Teori ve Türkiye İçin Bir Uygulama”, *Gazi Üniversitesi, İİBF Dergisi*, (4): 133-154.
- Telatar, Funda (2001), “Politik Devresel Dalgalanmalar Teorisi Işığında Demokrasi-Siyaset-Ekonomi İlişkisi: Türkiye Örneği”, *İşletme, İktisat ve Finans Dergisi*, 16 (187): 50-66.
- Telatar, Funda (2004), *Politik İktisat Politikası* (Ankara: İmaj Yayınevi).
- Temel, Adil, Ercan Boyar ve Şeref Saygılı (2002), “Türkiye Ekonomisinde Yapısal Değişim (1946-1999)”, *Planlama Dergisi*, 42.Yıl Özel Sayısı: 49-64.
- Tezel, Y.Sezai (2002), *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 5. Baskı).
- Tokgöz, Erdinç (2004), *Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914–2004)* (Ankara: İmaj Yayıncılık).
- TÜSİAD (2000), *Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Avrupa Birliği İle Karşılaştırma* (İstanbul: TÜSİAD Yayınları).
- Varol, Müge (2003), “Cumhuriyetimizin 80. Yılında 1923–2003 Türk Dış Ticaretinin Gelişiminin Kısa Tarihçesi”, *Dış Ticaret Dergisi*, Yıl 8, Özel Sayı: 153-171.
- Yılmaz, Şiir (1998), “1923’ten Bu Yana Ekonomi Politikaları: Devletçilikten Devletin Tasfiyesine”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, XXII: 213.
- Yücel, M. Serhan (2001), *Demokrat Parti* (İstanbul: Ülke Kitapları).
- 1923-1960 Türkiye’nin Ekonomik Tarihi, www.beyazfil.8k.com/1923-1960%20T.C.nin%20Ekonomik%20Tarihi.htm (15.12.2010).